

A MAGYAR HONFOGLALÁS ÉRTÉKELÉSE A SZLOVÁK TÖRTÉNETÍRÁSBAN

Ehhez a tanulmányhoz a közvetlen indítékot – a millecentenáriumi megemlékezésen túl – két szlovák történész nemrég olvasott tanulmányai adták. Ezekben a szlovák értelmiség felszínes nemzeti tudatát, az új viszonyok között is megőrzött mítoszteremtő képességét bírálták. Bár eközben maguk sem tudtak teljesen elszakadni a szlovák történetírásra oly jellemző bizonyos megkövesedett szemléleti elemektől, mégis kísérletet tettek arra, hogy a szlovák történelem, s benne a szlovák-magyar kapcsolatok árnyaltabb és realiztikusabb értelmezését adják.¹ Egyébként Julius Mesároš is úgy látja, hogy ez a hagyományos – alapvetően magyarellenes – szemlélet 1989 óta fokozatosan változóban van. A Magyarország történetét objektívebb módon bemutatni igyekvő új szlovák szintézist ugyanis már *„egyértelműen az a tendencia uralja, hogy a történeti Magyarországot a szlovákok évszázados hazájaként mutassák be, a szlovák etnikumot pedig a Magyarország történetének aktív részeként”*.² Ezen a vonalon továbbhaladva úgy vélem, hogy nem haszontalan röviden áttekinteni, hogyan vélekedtek és vélekednek a magyar honfoglalásról, az ezzel kezdődő sok évszázados magyar-szláv, illetve magyar-szlovák együttélésről egykor és ma a szlovák történetírás meghatározó személyiségei, a fiatal szlovák állam hungarológusai.

Gyakran hivatkoznak mostanság a Minač-nak arra a mottójára, hogy a magyar a szlovákok politikai végzete. Ezt fogalmazta meg 1990 őszén Rudolf Chmel hungarológus (akkor távozó csehszlovák budapesti nagykövet) is, amikor rámutatott, hogy: *„A szlovákok történetében nincs még egy olyan közös, de talán éppen ezért neuralgikus pont, mint amilyen a magyarokhoz és a csehekhez fűződő kapcsolat”, hiszen „a magyarokhoz való viszony nemcsak nemzeti sorsunkat alakította, hanem a nemzet tudatát is. Századokon át főként azzal léteztünk, hogy elrugaszkodtunk a magyaroktól.”*³ Ez az „elrugaszkodás” a szlovák történeti munkákban és a köznapi tudatban többnyire úgy jelentkezett és jelentkezik, hogy – a szlovák nemzet által idegen államnak tekintett – történeti Magyarország úgymond „évszázados börtön”-t jelentett, amelyben a magyar uralkodó nemzet „ősidők óta” a szlovákok elnyomója és halálos ellensége volt.⁴

Ennek a káros állapotnak a kezdetét a magyar honfoglaláshoz kötik. A 890-es évekkel kezdődő események ugyanis nemcsak a „szlovákok”, hanem

a térségben élő szlávok története és kapcsolatai szempontjából is beláthatatlan következményekkel jártak. A szlovák történetírásban ugyanis a magyar honfoglalás az egyik legfontosabb viszonyítási alap és hivatkozási pont volt és maradt napjainkig. Melyek is a legvitatottabb kérdések? Területileg hol volt a szláv őshaza? Mikor történt a mai szlovákok elődeinek a honfoglalása? Mikorra tehető a szlovák etnikum, a szlovák nemzet és a nemzeti-nemzetiségi tudat kiformálódása? Milyen régi tehát a szlovák nemzet? A történelmi nemzetek közé tartozik-e vagy csupán a történelem nélküli népek közé sorolható? Van-e kontinuitás a mai szlovák állam lakói és a magyar honfoglalók által megdöntött morva fejedelemség között? A kérdések és a rájuk adott eltérő válaszok száma szinte vég nélkül szaporítható. Egy alapvető kérdésben azonban többnyire nincs vita a szlovák történészek között. Jelesül abban, hogy a mai szlovák állam lakóinak az ősei Árpádék magyarjait – fejlettségben, államalkotó képességben, ősiségben egyaránt – felülmúlva már az 5–6. századtól a mai területükön éltek, sőt a 7. századtól már az államalkotás küszöbére is érkeztek. Ezt jól mutatja például Samo frank kereskedő „birodalma”.

A szlovák nemzeti történelem kezdeteivel kapcsolatos uralkodó történeti álláspont lényegét jól összegzi Matus Kučera. A Samo-féle birodalomtól Nagymorávia felbomlásáig tartó periódus a szlovák nemzet fejlődésében igen fontos fejlődési szakaszt jelentett. *„Éppen ez a kor volt az – írja, amely a szlovákok történeti fejlődésének oly szilárd alapjait rakta le, hogy hosszú, csaknem ezer évig tartó jog nélküli helyzetük a soknemzetiségű magyar állam keretei közt sem tudta ezeket az alapokat kikezdeni, hanem ezekre építkezve alakult ki a feudális, majd pedig az újkori polgári szlovák nemzet is.”*⁵

Ezzel a szlovák kontinuitás-elmélettel, az „ezeresztendős szlovák nemzet” mítoszával fordult szembe a közelmúltban Peter Sykora, amikor azt hangsúlyozta, hogy: *„Évszázadokon át csak mint szláv etnikum, vagy talán még pontosabban mint több szláv etnikum léteztünk Észak-Magyarország területén szétszóródva. Valószínű, hogy ezek az etnikumok az egész középkorban nem tudtak arról, hogy egymáshoz tartoznak* (a szerző kiemelése – K. L.)... *Igen, nemzeti öntudatunk kialakulása éppen az elmagyarosítási nyomás hatására kezdődött el a 17. század elején.”*⁶ Úgy látja, hogy – mivel a középkori nemzetet a királyság hozta létre, nekünk pedig *„nincs történelmünk”*, mert *„nem voltak saját királyaink”* – a csehek és a magyarok, illetve a szlovákok között óriási korkülönbség van. Ezért a 19. századi cseh vagy magyar nemzeti újjászületés analógiájára teljesen értelmetlen *„szlovák nemzeti újjászületésről beszélni. A szlovákok nem „újja” születtek a 19. században, hanem akkor születtek meg először.”*⁷

Az ezeréves elnyomatás mítoszat bírálva Dušan Kováč is a honfoglalással kezdődő szlovák-magyar viszony elhidegülésének a folyamatjellegét

domborítja ki. „A szlovákok nem csupán alkotórészei voltak a magyar államnak, hanem aktív ereje is. Elidegenedésük a magyar államtól párhuzamosan következett be azzal a változással, melynek során az eredetileg többnemzetiségű állam a magyar etnikum „prédájává” vált.” A szlovákok Magyarországgal való szakításának a konkrét idejét a 19. és a 20. századra teszi, és ezért alapvetően az „egy politikai nemzet” koncepciójára támaszkodó, a szlovákokat elnemzetietleníteni akaró „magyar sovíniszta politiká”-t teszi felelőssé.⁸ Ján Tibenský az 1805-ös törvénynek tulajdonít legelőször „leplezetlen magyarosító” jelleget. Ennek lényegét egy 1805-1806 folyamán zajló szlovák-magyar vitában Cházár András a következőképpen fogalmazta meg: „Hódítás alapján Magyarország csak a magyaroké. A lakosság többi része vagy betelepült, vagy pedig a meghódítottak leszármazottja. S ezek, amennyiben a magyar eget és földet élvezni akarják, úgy nyelvi téren is válnak magyarokká...”⁹

Juraj Feješ-sel szemben a Gömör megyei ülnök már annak a magyar „hódítás-elmélet”-nek egy érett változatát fogalmazta meg, amelynek a gyökerei a korábbi századokba nyúltak vissza. Még a 17–18. században kezdte néhány hungarus-tudatú szláv–szlovák pap hangsúlyozni a hun–avar–magyar hódítás-elmélettel, valamint a szepességi németek által képviselt ún. „Restgermanen Theorie”-val szemben egyfelől a magyar állam területén élő szlávok autochton, régi jellegét, másfelől a nagymorva örökséghez, Szvatoplukhoz és a Cirill-Metód tradícióhoz való kötődést. Ennek során dolgozták ki és fejlesztették tovább – a magyar krónikákban szereplő fehér ló mondával polemizálva – az ún. „befogadási elmélet”-et. A közismert monda lényege egy mondatban a következő: az etelközi magyarok nyugati portyázásaik során Szvatopluk morva fejedelemmel (a valóságban az utódai-val) is kapcsolatba kerültek. Szövetségekötésük emléke lehet a magyar krónikákban fennmaradt monda, amely szerint országát egy felszerszámozott lóért cserébe „vásárolták meg” tőle, majd legyőzték és megölték.¹⁰ Frölich Dávid egy 1641-ben Lőcsén megjelent német nyelvű művében már említést tesz a Svätopluk által egy fehér lóért eladott országról szóló mondáról. 1655-ben pedig Szöllősi Benedek a „Cantus catholici” bevezetőjében büszkén – a pannonok és szlovákok királya – Svätopluk hívének, s egyben Cirill és Metód követőjének vallja magát. A nagymorva és a Cirill-Metód hagyomány – Ján Tibenský szerint – „így vált fokozatosan a szlovák nemzetiség ideológiájának fontos motívumává”.¹¹ A mai szlovák történészek szerint ebben az időszakban születtek meg – alapvetően védekező jelleggel – az első szlovák történeti munkák. „A szlovák történetírás – írja pl. Dušan Kováč – védekező reflexből született azok ellen a támadások ellen, amelyek a szlovák múltat igyekeztek lebecsülni. Az első szlovák történeti munkák tulajdonképpen apo-

lógiaik voltak, és a történeti irodalom egy része napjainkig megőrizte a maga apologetikus karakterét”.¹²

Ezek kapcsán mind a mai napig gyakorta hivatkoznak az első jelentős apológiára. Ezt 1728-ban Ján Baltazár Magin dubnicei plébános írta Bencsik Mihálynak, a nagyszombati egyetem jogi professzorának válaszul egy 1722-ben írott „Diétá”-jára. Ebben Bencsik megtámadta Trencsén város és vármegye nemeseit és elvitatta tőlük azt a jogot, hogy magukat a „natio Hungarica”-hoz sorolják, mivel ők a magyar honfoglalók által legyőzött Szvatopluk népének a maradékai, *aki eladta országát a magyaroknak egy fehér lóért. Így a legyőzött szlávok-szlovákok „tulajdonképpen csak a föld bérlői, és alattvalói a magyaroknak, a győztes uralkodó népnek, kiknek egyedül adatott meg a jog, hogy a „natio Hungarica”-hoz tartozzanak”*.¹⁴ Másfelől Magin felállította az ún. „vendégszerető fogadás”-ról szóló elméletet. Eszerint a „szlovákok” a honfoglaló magyarokat vendégszeretettel fogadták, szerződést kötöttek velük, és ennek alapján teremtettek közös államot. Így vált a szerződés gondolata a formálódó szlovák nemzeti ideológia és történelmi tudat hosszú időre szilárd komponensévé.¹⁵

„A történelem azonban kíméletlen volt – állítja Peter Sykora. A magyarok valóban legyőzték Szvatoplukot. Ezért állt elő Samuel Timon a „fehér ló” magyar monda új értelmezésével”.¹⁶ A jezsuita pap 1733-ban megjelent „Imago antiquae Hungariae” c. munkája a magyarok bejövetele előtti Pannónia történetével foglalkozik. Az akkori és korábbi felfogásnak megfelelően a magyarok által itt talált népeket (jazygokat, szarmatákat, markomannokat, kvádokat stb.) ő is szlávoknak tekinti, sőt magának Pannóniának a nevét is a „pán” szóból származtatja. Timon tehát elismeri, hogy a magyarok legyőzték Szvatoplukot, de állítása szerint a fejedelem morva volt, s a – „nyelvi és erkölcsi” vonatkozásban különböző – ó-morvák erőszakkal igazták le a szomszédságukban élő felső-magyarországi „szlovákokat”. A legenda fehér lovat a Szvatopluk által leigázott „szlovákok” küldték a magyaroknak, hogy ezzel segítsék őket a Szvatopluk elleni harcban. Szvatopluk veresége után „... a magyarokat vendégszeretően fogadták azok a szlovákok (szlávok – Peter Sykora megjegyzése), akikről beszéltünk. Már nyolcszáz éve viselnek el együtt minden jót és rosszat. Együtt élnek, együtt halnak. A szlovák (szláv – P. S. megjegyzése) nemzet utódai közül sokan felemelkedtek a nemesi osztályba, nagy birtokokat szereztek és számos olyan, ma már nagyon régi család alapítói lettek, amelyek a hazától kevesebbet vesznek el, mint amennyit adnak neki...”¹⁷

Ján Tibenský véleménye szerint: *„E munkájában Timon lerakta a szlovák történet magyarországi koncepciójának az alapjait”*,¹⁸ amit azután Juraj Sklenár és a Pécs környéki plébános, Juraj Papánek fejlesztettek tovább. A 18. század derekán ennek a vatikáni levéltárakban kutató két jezsuitának a

munkássága már jól mutatja a formálódó szláv-szlovák nemzeti tudat kezdődő önállósodását és kiválását a hungarus-tudatból. Juraj Sklenár 1784-ben azt állítja, hogy az ó-morvák vereségével a magyarok csupán Pannóniát szállták meg a Dunáig, de: „*a Vág és a Tisza mentén élő lakosságot... nem igázták le*”, mert a morváknak a magyarok által történt legyőzése csupán „*arra a Morvaországra vonatkozik, amely Moesiában keletkezett, s ez a pusztulás... nem érintette a Duna által a délitől elválasztott északi Morvaországot*”.¹⁹ Juraj Papánek 1780-ban kiadott írása Tibenský szerint az első szlovák történetnek tekinthető, amely lerakta a szlovák megújulási historizmus alapjait.²⁰ Végül a két szlovák jezsuita munkássága új vonásai közé tartozik – egyebek között – az is, hogy a Cirill és Matód környezetében levő (Rómába kényszerült) szlovák papok tanácsolták ezt a pápának, hogy küldjön koronát Szent Istvánnak, hadd fejezze be ő Cirill és Metód térítő munkáját.²¹

A szlovák történetírás ma is fellelhető másik nagy mítosza a Kárpát-medencébe benyomuló magyarok honfoglalásának a térségben élő szlávokra gyakorolt hatásával kapcsolatos. Konkrétan az ún. „közbeékelte nép” – dogmává merevített – ama mítoszáról van szó, amelynek első variánsát a cseh František Palacký fogalmazta meg még az 1830-as, 1840-es években. „*A magyarok betörése és megtelepedése Magyarországon – írta –, egyike azon eseményeknek, melyeknek a legsúlyosabb következményei voltak Európa történetében, a legnagyobb szerencsétlenség, mely a szlávokot évezredek folyamán érte... Miként nyugaton római befolyás alatt a frank monarchia nagyra nőtt, úgy keletkezhetett volna keleten Konstantinápoly hegemoniája alatt hasonló szláv birodalom és egész Kelet-Európának ezer év óta egészen más lenne a befolyása, mint ami így jutott neki osztályrészéül. Azonban ama körülmény folytán, hogy a magyarok ezen kialakulóban levő szervezet szívébe hatoltak és azt szétzúzták, ezek a kilátások mindenkorra megsemmisültek. A nagy törzsek még alig összefüggő tagjai újra elkülönültek egymástól, mivel hatalmas idegen (azaz: magyar) anyag választotta el őket térben is*”.²²

Palackýnak ez a történetfilozófiai alapvetése azóta is vissza-visszacsend a szlovák történetírásban. Így például Palacký kortársa, Milan Hodža a következőket írta az új szlovák nyelvről írott egyik munkájában az 1840-es években: „*Ez a nyelv az ószláv nyelvből származó dunántúli szláv nyelvnek eredeti és első ága, a nagyszláv őslakhely azon másik részén, mely... a századok folyamán a közéjük befurakodott magyarok (kiemelés tőlem – K. L.) által megkisebbittetett és megrövidített*”.²³

Több mint száz évvel később Jozef Lettrich „A modern Szlovákia története” c. angol nyelvű monográfiájában szintén arról írt, hogy a Nagymorva Birodalmat megdöntő, Arnulffal szövetséget kötött nomád magyarok államalkotó tevékenysége következtében az – addig egy és ugyanazon úton haladó, kul-

turálisan és politikailag egyetlen államban egyesült – szlovákok és csehek közé egy „mesterséges határ” került. A magyarok uralma alá került szlovákok „elvesztették politikai függetlenségüket és nemzeti szabadságukat”. Vagyis a Nagymorva Birodalom megdöntésével „a nyugati szlávok azon kísérlete, hogy egy erős közép-európai államot építsenek fel, véget ért”, pedig ez egy olyan kísérlet volt, „ami ha sikerült volna, komolyan megváltoztathatta volna az európai történelem menetét”.²⁴

Az „Isztorija Csehoszlovákii” monográfia szovjet szerzői is ezt a felfogást vallják. Úgy látják, hogy a „magyar hódítás” a 9. század végén – 10. század elején Moráviára és Szlovákiára (sic!) nézve „óriási kárt okozott. Megszakadtak Szlovákiának a cseh földekkel... formálódó szoros kapcsolatai. Ezzel együtt lerombolódtak azok a kulturális és gazdasági kapcsolatok is, amelyek korábban a nyugati és déli szlávok között léteztek. A hódítás eredményeként a pannóniai szlávok és Szlovákia teljesen más történelmi feltételek közé kerültek... Így rombolódott le a... szláv lakosság történelmi sorsközössége. Félbeszakadt a cseh–morva és a szlovák törzseken alapuló egységes nemzetiség kifejlődése...” A későbbi fejlődés végül is a cseh és a külön szlovák nemzetiség kifejlődéséhez vezetett el.²⁵

Az érdekesség kedvéért meg kell említeni, hogy – a fent ismertetett nézetekkel szemben – vannak a magyar honfoglalást másképpen értékelő felfogások is, bár nem elsősorban a szlovák történeti irodalomban. Sok évtizeddel ezelőtt például Lamanszkij szentpétervári tanár a honfoglalást és államalapítást éppen hogy a szlávok szempontjából találta kedvezőnek, mert szerinte ez az életképes állam volt az az egyetlen erős gát, amely a középkori németiség „Drang nach Osten”-jét képes volt megállítani.²⁶ Jó példa lehet T. G. Masaryk és Josef Pekarž vitája is az 1920-as évek végén, amely egyebek mellett a magyar honfoglalást is érintette. Palackýval szemben Pekarž a honfoglalást a csehek szempontjából jótékony hatásúnak tekintette, hiszen a cseheket a fejlettebb német világhoz szorította, mivel a magyar állam elvágta a kapcsolatot a szláv és a bizánci fejlődéstől.²⁷

Befejezésül az elmondottak alapján megállapítható, hogy a szlovák történészek álláspontja a magyar honfoglalás megítélésében is lényeges kérdésekben különbözik a magyar nézetektől. Az álláspontok még igen messze vannak egymástól. Talán igaza volt Rudolf Chmelnek, amikor 1990 őszén önkritikusan a következőképpen fogalmazott: „Nem sepertünk a magunk portája előtt, közben pedig fölrojtuk a szomszédnak, hogy szemetes a háza tája. Egyszersmind az európaiságról ábrándozunk. Csakhogy annak a tantárgynak, amelyet akár európai vagy legalább közép-európai öntudatra nevelésnek is nevezhetnénk, elemi feltétele a tisztességes, korrekt érintkezés a szomszédokkal...”²⁸

Jegyzetek

Ez a tanulmány „A magyarok 1100 éve Európában” c. tudományos emlékülése (Eger, EKTKEF, 1996. április 17–18) tartott azonos című előadás átdolgozott változata.

1. Peter Sykora: Bevezetés a szlovák nemzet mitológiájába. Valóság, 1992/8. sz. 113–118.; Dušan Kováč: Filozófia és mitizálás a szlovák történelemben. Tiszatáj, 1995/1. sz. 68–81.
2. Julius Mesaroš: A szlovákok magyarellenességének forrásai. História, 1991/2–3. sz. 46.
3. Idézi Käfer István: Szlovákok. In: Együtt élő népek a Kárpát-medencében. Auktor, Bp., 1994. 104. Lásd még: Rudolf Chmel: Szlovák–cseh–magyar kapcsolatok. História, 1991/2–3. sz. 42.
4. Julius Mesaroš: i. m., 44–45.
5. Idézi Szarka László: Szlovák történészek Nagymorávia kiterjedéséről. História, 1986/1. sz. 18.
6. Peter Sykora: Bevezetés a ..., i. m., 115–116.
7. Uo. 117.
8. Dušan Kováč: Filozófia és mitizálás..., i. m., 74., 75.
9. Ján Tibenský: A szlovák nemzetiség és a burzsoá nemzet kialakulása. In.: Nemzetiség a feudalizmus korában. Akadémiai Kiadó, 1972. 198–199.
10. Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I. Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990. 98.
11. Ján Tibenský: i. m., 187.
12. Dušan Kováč: i. m., 75.
13. Uo. 75.
14. Idézi Ján Tibenský: i. m., 189.
15. Az elmondottakra lásd: Dušan Kováč: i. m. 75.; Ján Tibenský: i. m., 189–190.
16. Peter Sykora: i. m., 114.
17. Idézi Peter Sykora: i. m., 115.; Léteznek ettől némileg eltérő magyar fordítások is. Lásd pl. Kiss Gy. Csaba: Mit ér az ember, ha szlovák? Tiszatáj, 1979/4. sz. 69.
18. Ján Tibenský: i. m., 191.
19. Uo., 195.
20. Uo., 193., 194.
21. Käfer István: Szlovákok. I. m., 105.
22. Idézi Wagner Ferenc: A szlovák nacionalizmus első korszaka. A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Történelmi Intézetének dolgozatai. 1. sz. Bp., 1940. 25. Újabban lásd még: Benedek Gábor: Történelem és politika Palacký életművében. In: Frantýšek Palacký: A huszitizmus története. Európa, Bp., 1984. 678. Niederhauser Emil: „... megosztották az addig egységes szláv területet”. Magyar Tudomány, 1995/12. sz. 1407. Uő.: A honfoglalás értékelése a szomszédos nemzetek történetírásában. História, 1996/2. sz. 31.
23. M. Hodža: „Vetín o Slovincine”, 47. lap. Idézi Steier Lajos: Csehek és tótok. Táltos Könyvtár. Időszerű kérdések, 8–9. sz. A Táltos kiadása, 1919. 43.

24. Jozef Lettrich: History of modern Slovakia. Atlantic Press. London, 1956. 16–17.
25. Isztorija Csehszlovákii. Tom I. Pod. red. G. E. Szancsuka i P. N. Tretyjakova. Izdatyelsztvo Akagyemii Nauk Sz. Sz. Sz. R. Moszkva, 1956. 59–60.
26. Wagner Ferenc: i. m., 63. jegyzet, 25.
27. Berkes Tamás: A cseh eszmetörténet antinómiái. Társadalmi Szemle, 1992/4. sz. 47.
28. Rudolf Chmel: Szlovák–cseh–magyar kapcsolatok..., i. m., 42.